

ΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΔΕΚΑΕΤΙΑΣ ΤΟΥ 1960.

Με την έναρξη αυτής της εκδήλωσης για να τιμηθεί ένας παλιός συνάδελφος, ο Φώτιος Πέτσας, θα ήθελα να συγχαρώ τους νέους που προσπαθούν να κρατήσουν ζωντανές μορφές από τα παλιά και να ξαναφέρουν στη μνήμη γεγονότα που αποτελούν τη σύγχρονη ιστορία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η οποία είναι μια από τις παλαιότερες που δημιουργήθηκαν με την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους τον 19ο αι.

Με τον Φ. Πέτσα δεν συνυπηρέτησα στη Θεσσαλονίκη κατά το διάστημα της εδώ υπηρεσίας μου, από τον Φεβρουάριο του 1961 ως τον Νοέμβριο του 1963, ως πρωτοδιορισμένη νεαρή επιμελήτρια αρχαιοτήτων. Επομένως η παρουσίαση μου αυτή θα αναφέρεται σε έργα της Υπηρεσίας κατά την εποχή εκείνη, ορισμένα από τα οποία, σύμφωνα με τις τότε πληροφορίες μου, είχε αρχίσει ή είχε συμμετάσχει σε αυτά ο Φ. Πέτσας, ως Έφορος Αρχαιοτήτων, που είχε αποσπασθεί προσωρινά στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης πριν να τοποθετηθεί οριστικά στη Βέροια στο τέλος του 1957, καθώς και σε άλλα έργα που άρχισαν στη διάρκεια της δικής μου υπηρεσίας στη Θεσσαλονίκη και συνεχίστηκαν αργότερα από εκείνον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ανασκαφή της Πέλλας, για την οποία υποθέτω θα μιλήσουν και άλλοι νεότεροι συνάδελφοι, που άρχισε την άνοιξη του 1957 από τον Φ. Πέτσα, γιατί –κατά τα λεγόμενά του– εκείνος ανακάλυψε τυχαία στο υπόγειο ενός σπιτιού στο χωριό Παλιά Πέλλα ένα σφόνδυλο ιωνικού κίονα με αποτέλεσμα η δοκιμαστική ανασκαφή που ακολούθησε να φέρει στο φως ένα ιωνικό περιστύλιο. Για τον λόγο αυτό του ανατέθηκε τότε η διεξαγωγή της ανασκαφής, στην οποία στη συνέχεια συνεργάστηκε τα δύο επόμενα χρόνια¹. Αυτά πριν από την άφιξη μου στη Θεσσαλονίκη, όπως αργότερα, μετά τη μετάθεσή μου στις Κυκλάδες, συνέχισε την ανασκαφή που άρχισε από μένα στην Πλατεία Δικαστηρίων.

Ανέλαβα υπηρεσία στην ΙΑ΄ Εφορεία Προϊστορικών – Κλασικών Αρχαιοτήτων – στην Κεντρική Μακεδονία – που τότε περιλάμβανε τρεις νομούς: Θεσσαλονίκης στην οποία υπαγόταν επίσης η Πέλλα, Κιλκίς και Χαλκιδικής. Έφορος ήταν ο Χ. Μακαρόνας, επιμελήτριες οι Μ. Καραμανώλη-Σιγανίδου και εγώ, επιστημονικές βοηθοί η Ι. Μανωλεδάκη και Ελ. Μαυ-

1. Χαρ. Μακαρόνας, «Ανασκαφαί Πέλλης 1957-1960», ΑΔ 16 (1960), (Αθήνα 1962), Μέρος Α΄, 72 και σημ. 1-2.

ρομμιάτη. Λίγους μήνες μετά την τοποθέτησή μου στην Εφορεία πέθανε ο Γεν. Διευθυντής Αρχαιοτήτων Ι. Παπαδημητρίου, τη θέση του πήρε ο τότε Διευθυντής Ι. Κοντής και στη θέση του Κοντή κλήθηκε ο Χ. Μακαρόνας που παράλληλα κράτησε φυσικά την κανονική του θέση στη Θεσσαλονίκη, στην οποία ερχόταν κάθε Σάββατο απόγεμα –δουλεύαμε τότε και τα Σάββατα– έδινε οδηγίες και συμβουλές την Κυριακή και τις υπόλοιπες μέρες μέναμε μόνες μας· εγώ μάλιστα λίγων μηνών υπάλληλος, χωρίς ιδέα γραφειοκρατίας, στην αρχή ούτε καν πώς λειτουργεί το πρωτόκολλο και με χρηματικά εντάλματα στο όνομά μου που πάλι ήταν για μένα κάτι τελείως ακαταλαβίστικο.

Τα έργα που γίνονταν στη Θεσσαλονίκη ήταν κυρίως σωστικές, λεγόμενες σήμερα, ανασκαφές και νομίζω είμαι η μόνη εν ζωή εκτός από την Ιωάννα τη Μανωλεδάκη η οποία έκανε και τα σχέδια, που είδα και φωτογράφησα τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα του αρχαίου Ιππόδρομου, του οποίου σώζονταν σε μεγάλο ύψος τα τοξωτά τμήματα της στήριξης των βαθμιδωτών καθισμάτων των θεατών –να με συγχωρούν οι ειδικοί αν λέω ορισμένες ανακρίβειες ως προς το είδος των ερειπίων, αλλά ήταν αρχαιότητες που έβλεπα για πρώτη φορά και δεν ήξερα καλά-καλά τι φωτογραφίζω, αφού ήταν η πρώτη ή η δεύτερη εβδομάδα από την άφιξή μου στη Θεσσαλονίκη και μόλις είχα μάθει να κυκλοφορώ από εκεί που έμενα ως τα γραφεία της Εφορείας, που τότε στεγαζόταν στον περίβολο του Τζαμιού-Μουσείου προς τα Ν. της Θεσσαλονίκης. Ο Ιππόδρομος καταλάμβανε μεγάλη έκταση, νομίζω εκτεινόταν σε όλο το μήκος της σημερινής οδού Ιπποδρομίου, αλλά φαίνεται ότι οι ενδιαφερόμενοι εργολάβοι είχαν ως συνήθως μέσον και είχε αποφασιστεί η κατεδάφιση των ερειπίων, αφού όμως σχεδιαστούν και φωτογραφηθούν. Αυτό και έγινε.

Ένα άλλο έργο όμως, που τελικά σώθηκε ήταν το σημερινό ανάκτορο του Γαλεριού, στην πλατεία Ναυαρίνου². Εδώ είχε ανασκαφεί και, εκτός από ένα τμήμα του, απαλλοτριώθηκε ο χώρος του Οκταγώνου³, που τελικά φάνηκε ότι αποτελούσε μέρος του ανακτορικού συγκροτήματος. Νομίζω, χωρίς να είμαι σίγουρη – ότι στην αρχή και αυτής της ανασκαφής, του Οκταγώνου δηλ. είχε πάρει μέρος ο Φ. Πέτσας. Τον χώρο γύρω από το Οκτάγωνο καταλάμβαναν μισοερειπωμένα προσφυγικά ξύλινα σπίτια που είχαν καεί σε παλιά πυρκαγιά και φυσικά δεν ήταν ό,τι καλύτερο για το κέντρο της πόλης. Ο Δήμος, αποφάσισε λοιπόν να διαμορφώσει σε πλατεία όλη την περιοχή και άρχισε τις εργασίες κατεδάφισης των παλιών κτισιμά-

2. Φωτ. Παπαδοπούλου, ΑΔ 19 (1964) (Αθήνα 1967), Χρονικά Β' 3, 331-334.

3. Χαρ. Μακαρόνας, Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας (1950) 320-321· Παπαδοπούλου, ό.π., 331.

των και αποχωμάτωσης του χώρου με την επίβλεψη της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας εξαιτίας κυρίως της ύπαρξης στην περιοχή του Οκταγώνου⁴. Ο εργολάβος που ανέλαβε το έργο, ως γνωστό, θέλοντας να το τελειώσει το ταχύτερο έβαλε μπουλντόζες να δουλεύουν σε 24ωρη βάση, με αποτέλεσμα ο φύλακας που είχαμε βάλει από την Εφορεία να επιβλέπει και είχε βάρδια εκείνη την ώρα, να έλθει τα μεσάνυχτα της δεύτερης μέρας των εργασιών στο σπίτι μου να με ειδοποιήσει ότι καταστρέφουν τα αρχαία. Ευτυχώς έμεινα εκεί δίπλα, τρέχω και βλέπω πραγματικά να είναι έτοιμη η μπουλντόζα να κατεδαφίσει ένα τμήμα ρωμαϊκού κτιρίου που σωζόταν σε ύψος τουλάχιστον 5-6 μ. (Εικ. 1). Φωνάζω στον χειριστή να σταματήσει αυτός μου απαντά «άσε μας ρε κορίτσι μου νυχτιάτικα, άει κοιμήσου» ακολούθησε καυγάς, αλλά όταν είδα ότι δεν σταματά, πάω και στέκομαι ανάμεσα στην μπουλντόζα και στο αρχαίο κτίριο πιστεύοντας ότι δεν θα με έπαιρνε από κάτω. Δεν ξέρω αν σήμερα ήμουν νέα θα τόκανα, γιατί τώρα δεν θα αποκλειόταν να με κτυπούσε. Ο χειριστής αναγκάστηκε να σταματήσει και να φύγει βρίζοντας με αποτέλεσμα την άλλη μέρα να ακολουθήσουν άλλα δρώμενα με τον δήμαρχο και τους γύρω γείτονες, που θεωρούσαν ότι χωρίς πλατεία τα ακίνητα τους έχαναν σε αξία, να είναι έτοιμοι να μας λυντσάρουν, ιδιαίτερα εμένα. Τελικά γλυτώσαμε και εμείς και τα αρχαία, άρχισε συστηματική ανασκαφή μετά την απομάκρυνση των ερειπίων που έφερε στο φως μεγάλο τμήμα κτηριακού συγκροτήματος (Εικ. 2α) – ψηφιδωτά δάπεδα (Εικ. 2β), τοίχους με κονιάματα (Εικ. 2γ) κτλ. –, που αποτελούσε οπωσδήποτε μέρος λαμπρού δημόσιου οικοδομήματος. Το ίδιο ή κάτι παρόμοιο, αν είναι σωστές οι πληροφορίες μου, έκανε και ο Φ. Πέτσας να σταθεί δηλαδή μπροστά στις μπουλντόζες για να σταματήσει την καταστροφή αρχαίου.

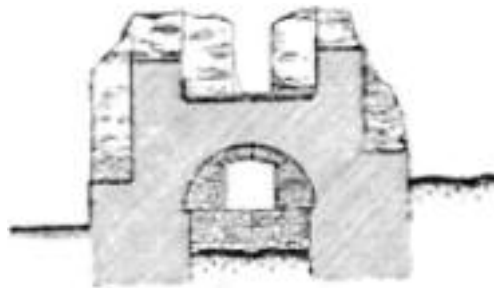
Αυτό έγινε στην περίπτωση της άλλης μεγάλης ανασκαφής, στην πλατεία Δικαστηρίων⁵, που την άρχισα εγώ με 300 περίπου εργάτες, ύστερα από άνωθεν εντολή μαζί με την σχετική πλουσιοπάροχη χρηματοδότηση για να ξεπετάξουμε την ανασκαφή και να γίνουν τα κτίρια των Δικαστηρίων το ταχύτερο δυνατό. Και αυτά με προσωπική εντολή του τότε πρωθυπουργού Κων. Καραμανλή, του οποίου ο προσωπικός φίλος, Υπουργός νομίζω Βορείου Ελλάδος ή κάτι τέτοιο, ερχόταν σχεδόν καθημερινά να ελέγξει την πρόοδο των εργασιών (Εικ. 3). Με την αποκάλυψη όμως των κτισμάτων (Εικ. 4) και ιδιαίτερα ενός μικρού Ωδείου (Εικ. 5-6, 7), όπως τότε θεωρήθηκε, κυρίως από μια επιγραφή, που σωζόταν αποσπασματικά]ΩΔΕΙ-ΟΝΕΚΘΕ[(Εικ. 6) και με την οποία κάναμε μεγάλη διαφήμιση της ανασκαφής, ότι βρέθηκε Ωδείο για πρώτη φορά στη Θεσσαλονίκη και μάλιστα με

4. Παπαδοπούλου, *ό.π.*, 331-332.

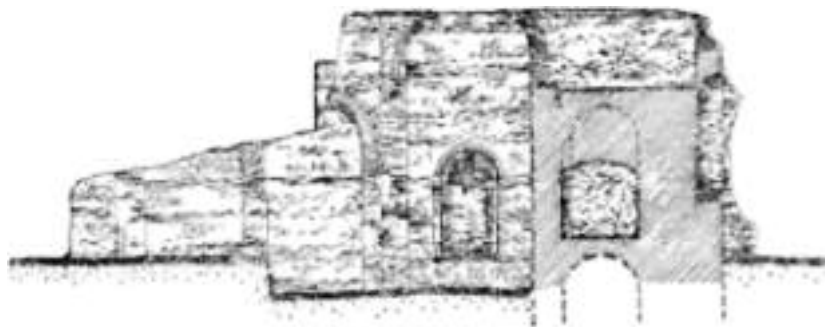
5. Παπαδοπούλου, *ό.π.*, 329-331.

επιγραφή κτλ. τα σχέδια της ανέγερσης των δικαστικών κτιρίων τινάχτηκαν στον αέρα. Ο σάλος έγινε ακόμα μεγαλύτερος όταν ήλθαν στο φως δύο αγάλματα Μουσών εμπρός από τις κόγχες του προσκηνίου (Εικ. 8-9), διάφορα αρχιτεκτονικά κομμάτια (Εικ. 10 α-β) αλλά και στοά με διπλή κιονοστοιχία (Εικ. 10 γ-δ) και ψηφιδωτό δάπεδο (Εικ. 11-12). Άρχισαν τότε μεγάλες πιέσεις για να δοθεί λύση, με διατήρηση μόνο του Ωδείου και κατάχωση του υπόλοιπου χώρου, γιατί τότε θυμήθηκαν ότι σπαταλήθηκε πολύ χρήμα – η ανασκαφή με το πολυπληθέστατο προσωπικό που αναφέρθηκε γινόταν σχεδόν σε ετήσια βάση, γιατί φυσικά δεν μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν μπουλντόζες για την αποχωμάτωση (Εικ. 3). Τελικά ώσπου έφυγα ο αρχαιολογικός αυτός χώρος έδειχνε ότι μάλλον είχε σωθεί, φαίνεται όμως ότι συνεχίστηκαν οι πιέσεις που ανάγκασαν τον Φ. Πέτσα να πάει να σταθεί και αυτός μπροστά στις μπουλντόζες, όπως μαθεύτηκε αργότερα,

Νομίζω ότι με αυτή τη σύντομη σχετικά επισκόπηση γεγονότων μιας εποχής, στην οποία ο καθένας μας προσπάθησε να υλοποιήσει ένα όνειρο αγάπης για τον τόπο που ζει και δημιουργεί, δόθηκε μια αρκετά ζωντανή εικόνα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και των ανθρώπων της, ένας από τους οποίους ήταν και ο Φ. Πέτσας · μιας Υπηρεσίας πολύ διαφορετικής από σήμερα, δυστυχώς για τους νεότερους, οι οποίοι όμως εξακολουθούν να υπερασπίζονται αυτά που πιστεύουν.

ΤΟΜΗ Α-Α´

ΤΟΜΗ Β-Β´

Εικ. 1. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή πλατείας Ναυαρίνου.
Κατάλοιπα από το ανάκτορο του Γαλεριού .

Εικ. 2. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή πλατείας Ναυαρίνου.

Εικ. 2 α. Κάτοψη β. Ψηφιδωτό δάπεδο γ. Τοίχοι με κονιάματα

Εικ. 2 β.

Εικ. 2 γ.

*Εικ. 3 . Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων.
Αρχικές φάσεις.*

Εικ. 4. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων. Τουρκική κρήνη με μικρή μαρμάρινη ρωμαϊκή σαρκοφάγο σε δεύτερη χρήση.

*Εικ. 6. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων.
Μερική άποψη του Ωδείου και η επιγραφή του.*

*Εικ. 7. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων.
Μερικές απόψεις του Ωδείου.*

Εικ. 8. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων. Τα αγάλματα των Μουσών όπως βρέθηκαν εμπρός από τις κόγχες του προσκηνίου του Ωδείου

*Εικ. 9. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων.
Ωδείο, οι κόγχες του προσκηπίου .*

*Εικ. 10. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων.
Ωδείο . α - β : τμήματα από αρχιτεκτονικά μέλη*

*Εικ. 10. Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή στην πλατεία Δικαστηρίων.
Ωδείο . γ-δ : μερικές απόψεις της στοάς με τη διπλή κιονοστοιχία.*

*Εικ. 11-12 . Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή πλατείας Δικαστηρίων.
Ωδείο. Πύλη και ψηφιδωτό δάπεδο.*

*Εικ. 12 . Θεσσαλονίκη 1963. Ανασκαφή πλατείας Δικαστηρίων.
Ωδείο. Πύλη και ψηφιδωτό δάπεδο.*